

СТАНОВИЩЕ

по докторската дисертация на докторант Василиса Стойчева Каръкова,
на тема: "УПРАВЛЕНИЕ НА ИНОВАЦИИТЕ В ПРОФЕСИОНАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ И
ОБУЧЕНИЕ"

за придобиване на образователната и научна степен „доктор” по професионално
направление 3.8. Икономика, докторска програма „Организация и управление извън
сферата на материалното производство (социално-културната сфера)”

От: проф. д.н. Борислав Борисов,
професионално направление: 3.7. Администрация и управление и 3.8. Икономика,
адрес: София, ул. „Твърдишки проход“ 27, b.borissov@uni-svishtov.bg

Докторската дисертация на Василиса Каръкова на тема: „Управление на иновациите в професионалното образование и обучение“ е в обем от 277 страници без списъка на приносите, списъка на публикациите по темата на дисертацията и приложенията. Състои се от въведение, 3 глави, заключение, списък на използваните източници и приложения.

1.Общо представяне на дисертационния труд

Заглавието на дисертацията е ясно формулирано и е в тясна връзка с докторската теза. Избраната тема е актуална от гледна точка на съвременните европейски приоритети в развитието на образованието и националните усилия за адекватен отговор на тези изисквания.

Дисертацията се отличава със задълбоченост на извършеното проучване, вникване в същността на изследваните проблеми, основно проучване на релевантните нормативни документи и литература по темата.

Изследователската логика и структурата на дисертацията са добре изградени. При структурирането се спазва традиционния подход за написването на подобен род трудове – първо се изясняват теоретическите постановки по темата, на второ място се представят различните модели и се правят класификации, а на трето място се прави собственото проучване като се анализират данните от него, като се разкриват възможностите и се правят предложения за усъвършенствания. На места се констатира отклонения от тази логическа схема, като във втора и трета глава се изясняват понятия и се дават определения, чието място е в началото на всяка една разработка.

Обектът, предметът, изследователската теза, целта и задачите на изследването са правилно формулирани.

2. Преценка на формата и съдържанието на дисертационния труд

Въведението съдържа необходимите пояснения за актуалността, за мотивите на докторантката да се насочи към съответната проблематика, за обекта, предмета, тезата, целта, задачите и методологията. Наред с това във въведението се дава и определение за управление на иновациите, чието място, според мен, трябва да бъде там, където се изясняват теоретичните основи на изследвания обект, т.е. в първа глава.

Първата глава от 69 страници е посветена на изясняване същността на професионалното образование и обучение (ПОО), на нормативната и институционална рамка на системата за ПОО. Изясняват се основните понятия, видовете образование и мястото на ПОО, както и неговите особености. Има и твърдения, които са спорни, като например, че „Качеството е съвкупност от знания, които притежават учениците на изхода на системата, обуславящи или определящи тяхната пригодност да удовлетворяват определени потребности на пазара на работната сила“ (стр. 20). Изяснява се организацията на ПОО, неговото състояние в момента и основните трудности пред които са изправени организациите, предоставящи ПОО. На стр. 34 е представена фигура със SWOT анализ, но не става ясно дали този анализ е авторово творение или е на друг автор, тъй като пояснението под заглавието на фигурата, че тя е „адаптирана от автора“ не дава достатъчно ясна информация чия е. Още повече, че този анализ не може да се приеме безрезервно, тъй като съдържа редица несъвършенства, като напр. противоречието, че от една страна като силна страна е отчетено наличието на висококвалифицирани преподаватели, а като слаба - липсата на методическа подготовка на преподавателите. Друг недостатък на този анализ е, че като възможности са представени не налични условия, които създават благоприятни условия за развитие, а силни страни на системата, като: „добра връзка на квалификационните програми със специалностите, предлагани в степенното обучение“ или цели, които се поставят, като например: „Развиване на чуждоезиковите знания при специфични групи - имигранти, хора с физически затруднения и др.“, „Създаване на обучителни центрове в по-голям брой населени места“ и „Активизиране на сътрудничеството с неправителствените организации“. Под формата на „рискове“ са представени слаби страни, като: „Липса на механизми за преодоляване на психологическите бариери сред нискоквалифицирани и възрастни потребители“, „Изоставане на материално-техническото оборудване от съвременните темпове на

развитие (особено в областта на ИКТ) и „Неадекватно заплащане на труда на университетските преподаватели в програмите на ППО във висшите училища и привличането им за работа в частния сектор“. При това смесване на силни и слаби страни, възможности и заплахи, е трудно да се генерират идеи за развитие, елиминиращи вътрешните слабости, противодействащи на външните заплахи, засилващи силните страни и използващи наличните възможности, какъвто в крайна сметка е смисълът на SWOT анализа.

Добро впечатление прави анализът на кадровото и материалното осигуряване на ПОО. В раздела за финансово осигуряване практически няма направен анализ и представени данни за финансирането на институциите за ПОО, така че изводите, направени в този раздел може да са правилни, но не са подплатени с реални факти. По същия начин изводът, че „осезателно увеличаване на влаганите средства за обучение“ (стр. 57) може да е верен, но не е подкрепен с цифри.

В т. 3 на тази първа глава се прави обстоен преглед на институционалната и на нормативната рамка на ПОО. Именно фактът, че се разглеждат както закони, така и подзаконовни нормативни документи – наредби и правилници, предполагаше тази точка да бъде озаглавена „нормативна“, вместо „законова“ рамка. Това обаче не намалява нейния принос за обстойното и всеобхватно представяне на всички релевантни към ПОО документи.

Положителен факт е, че тази глава, както и останалите две глави завършват с изводи. Някои от изводите обаче, не произтичат от направения анализ, а са формулирани априори, без ясна връзка с текста в самата глава. Такъв е изводът, че „системата за професионално образование и обучение в България все още не може да осигури необходимите знания, умения и компетентности, които се търсят на пазара на труда“, тъй като в съдържанието на първата глава никъде не се прави анализ на връзката между предлаганите знания в ПОО и потребностите на пазара на труда. Освен това, този извод противоречи с направения по-долу такъв, че „Анализите доказват, че продължаващото професионално обучение има положителни ефекти за пазара на труда и в редица държави в Европа има ясни връзки между ППО и по-високото ниво на заплащане, по-голямата мобилност и по-ефективната интеграция на работната сила.“ Всъщност, този извод също не е инспириран от изследването в дисертацията, а е заимстван от документ на Европейския център за развитие на ПОО, който обаче не е цитиран. В изводите трябва да присъстват заключения, до които авторът е достигнал самостоятелно. Необоснован е и изводът, че „Икономическият спад не бива да води до свиване на инвестициите в ПОО“,

тъй като реално икономически спад сме имали само през 2009 г., а следващите години е налице растеж, първоначално доста нисък, но през последните години средно около 4%.

Втора глава е посветена на иновационната политика в ПОО. Тук смятам, че цялата първа точка от втора глава с четирите си подточки няма пряко отношение към обекта на изследването. В този смисъл обширното разглеждане на същността, видовете, класификациите на иновациите по принцип, а не на иновациите в ПОО, на цели 30 страници, е напълно излишно в тази разработка. Още повече, че такива определения и класификации за иновациите въобще, намираме в достатъчно количество и в следващата точка 2 (виж Таблица 2.5.).

Същността на иновациите, иновационната дейност и иновационният процес в образованието са добре изяснени по-нататък. Прави се обстоен преглед на иновативните методи, форми, учебни заведения, стратегии, политики, добри практики и пр. На места отново се смесват иновациите в образованието и в частност в ПОО, които трябва да бъдат във фокуса на изложението, с иновациите като такива по принцип, като се представят изследвания и институции, работещи в областта на иновациите, определянето на глобалния иновационния индекс, световни, европейски и национални стратегически документи, третиращи иновациите (т. 3.1.), което би трябвало да бъде задача на темата за нормативната и методологическата рамка на иновациите в ПОО, разгледана в първа глава.

В тази втора глава, както и в цялата разработка се наблюдава един съществен пропуск – разглеждайки стратегическите европейски и национални документи в областта на ПОО е изпуснат един основен документ – Оперативната програма „Наука и иновации за интелигентен растеж 2014-2020“, а в същото време на няколко места се цитира Лисабонската конвенция, която вече не действа и е заменена от Програма „Европа 2020“.

Както и в предходната глава и тук някои от изводите в края на главата са твърдения, които не са самостоятелно достижение на автора, те не произтичат от текста, а от направени в други документи анализи или „висят“ без аргументация, като например: „дори и в условията на делегиран бюджет училищата се надпреварват да се оборудват с най-нова и модерна техника като израз на престиж. Това, разбира се е необходимо, но недостатъчно условие, за да се превърнат в *атрактивни и интерактивни учебни заведения. Истината е, че колкото и идеи за иновации в образованието да има, те няма как да се реализират без активната роля на учителите*“ (стр. 192).

Трета глава разглежда управлението на иновативността в ПОО. Разглежда се Единната система за професионално образование, модел и инструментариум, на МОН, характера на иновативно-внедрителската дейност в образованието, факторите, влияещи върху иновационните процеси в образованието, етапите на управленския иновационен процес.

Тук се представят и резултатите от извършеното анкетно проучване с учители, заместник-директори и директори - 173 на брой от 14 професионални училища в Благоевградска област. Въпроси от 1 до 5 уточняват характеристиките на респондентите, т.е. те са необходими, но не дават информация за управлението на иновациите. Въпроси от 6 до 11 касаят условията на труд на респондентите и също не дават информация за управлението на иновациите. Въпроси от 12 до 16 образователното ниво и квалификацията на респондентите, т.е. отново до техни вътрешни характеристики. 17 и 18 въпрос се отнасят до стила на управление на училището и мотивацията на респондентите. Въпроси от 19 до 24 вече целят иновационната дейност и иновационните нагласи в съответното училище, а въпрос 25 се отнася за участие в проекти. В този списък редица въпроси, свързани с иновациите остават незасегнати, като напр. кои са вътрешните и външните фактори благоприятстващи или задържащи иновациите в ПОО. Този пропуск е преодолян с направеното изследване на статистическите зависимости между свързани фактори. Така се разкриват интересни връзки между трудовия стаж, възрастта, удовлетвореността от работа, кариерното развитие, стимулите и други, от една страна и мотивацията за иновации, от друга, както и зависимостите между възрастта на учителите, обучението им, наличието на иновационна програма, от една страна и иновационната дейност, от друга.

Направена са и анкети с ученици, работодатели и родители, констатациите от които обаче не касаят пряко управлението на иновационната дейност.

В т. 4 на третата глава се предлага Модел за управление на иновациите в ПОО, който съдържа следните основни елементи: Управление; Външна среда; Вътрешна среда, в т.ч. ресурси, мотивация и потенциал; Иновационна дейност, иновационен процес, иновации и Потребители. Разработката би спечелила, ако в раздела за външна среда бяха посочени кои точно елементи на външната среда следва да се наблюдават и анализират, така както това е направено за вътрешната среда. В подточка 4.2.4. Иновационна дейност, иновационен процес, иновации, се очакваше също да се посочи какво ще се анализира, а не отново и отново да се дават определения на иновации, иновационна дейност и иновационен процес, както и класификации на иновациите.

В заключението докторантката отново обосновава актуалността на темата, позовавайки се на европейски и международни документи и форуми. Тук би трябвало да намери място и нейната оценка за това дали е потвърдена изследователската теза, която поставена в началото е по-скоро хипотеза, подлежаща на доказване, а също и дали е изпълнила целта и задачите, които си е поставила. Формулирани са 9 препоръки за подобряване на ПОО, които са интересни, но и тук е трудно да се намери пряката връзка между някои от тях и резултатите от анализите и проучванията на автора.

3. Научни и научно-приложни постижения в дисертационния труд

Приемам авторовите претенции за приносни моменти, но бих предпочел те да са формулирани малко по различно. При първият принос вместо „задълбочен и обстоен анализ на обекта на изследването“ по-точно би било „задълбочен и обстоен контент анализ на стратегически и нормативни документи, регламентиращи ПОО, от където са изведени и най-важните предпоставки, оказващи влияние върху иновационната дейност в професионалното образование и обучение“. Вторият формулиран принос, гласящ, че „Чрез резултатите от изследването се доказва, че специфичните особености на ПОО дават възможност за моделиране на управлението на иновациите...“, би бил по-точен ако се формулира така: „Резултатите от изследването показват необходимостта от моделиране на управлението на иновациите...“. В третия формулиран принос текстът „На база, посоченото по-горе, както и съобразно експертните мнения на специалисти от образованието и бизнеса“, е излишен.

Докторантката има 8 публикации по дисертацията, от които 4 на чужд език.

4. Критични бележки, въпроси и препоръки по дисертационния труд

По отношение на предложения дисертационен труд биха могли да се направят както съдържателни, така и редакционни бележки. Към съдържателните могат да се отнесат следните:

1. Големият обем на дисертационния труд не е негово предимство. В текста често се губи фокуса, нарушава се логическата линия и връзката между отделните глави, точки и подточки. Още в първа глава се правят изводи и се дават препоръки, които би трябвало да са резултат на авторското изследване, направено в трета глава (стр. 29, стр. 33 и др.). Определения и класификации, свързани с обекта и предмета на изследване присъстват във всяка глава, а не в началото, където им е мястото.

2. Не личи ясно връзката между резултатите от направеното изследване на ПОО и конструирания модел за управление на иновациите. В него липсва такъв съществен момент като механизъм за измерване и оценка на иновациите.

Бележките ми от редакционен характер са следните:

1. Налице е повтарящ се текст на стр. 53 и стр. 182 относно кредитната система.
2. Някои таблици имат наименования, други – не.
3. Цитирането на места не е коректно - цитат под № 42 е с неясен автор и не са посочени страниците на цитирания текст; в цитат под № 43 колективният автор е поставен след наименованието на публикацията; на стр. 36 не е цитиран документът на ЕК от който се извеждат шест послания, очертаващи главните насоки в развитие на ОЦЖ; не е необходимо да се цитира какво е Microsoft Excel и SPSS;
4. Отделните въпроси от анкетата би трябвало да са представени в основния текст, а не под линия, което затруднява читателя.

Имам един въпрос към докторантката:

1. Как резултатите от анкетното проучване са допринесли за изграждане на модела за управление на иновациите в ПОО?

5. Обобщено заключение и становище

В заключение може да се каже, че дисертацията е цялостно, задълбочено и добросъвестно научно изследване в актуална и значима обществена област, каквато е ПОО. Направените критични бележки имат за цел не да опонират на автора, а да й помогнат в бъдещи изследвания, както по темата на дисертацията, така и в други научни области.

Докторантката познава достатъчно добре основната литература и добрите практики в ПОО, може да анализира, систематизира и критично да осмисля различните теоретични и практически конструкции, да конструира изследователски апарат, да провежда научно изследване, да прави изводи и предложения за подобрене на управленската практика. Считаю, че дисертацията съответства на изискванията на ЗРАС, поради което с убеденост препоръчам на научното жури **да гласува** за присъждането на Василиса Стойчева Каръкова на образователна и научна степен **“доктор”**.

12.11.2018 г.

.....

(Проф. д.н. Б. Борисов)